

**ОСОБЛИВОСТІ ІНДИВІДУАЛЬНОГО ПІДХОДУ ДО УЧНІВ
МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ ПРИ КОРЕКЦІЇ В НИХ НЕДОЛІКІВ
ПИСЕМНОГО МОВЛЕННЯ**

У статті розглядається проблема збільшення кількості молодших школярів із труднощами формування і порушеннями писемного мовлення, визначаються особливості реалізації індивідуального підходу в корекційній роботі з такими учнями.

***Ключові слова:** індивідуальний підхід, труднощі формування і порушення писемного мовлення.*

В статье рассматривается проблема увеличения численности младших школьников с трудностями формирования и нарушениями письменной речи, определяются особенности реализации индивидуального подхода в коррекционной работе с такими учащимися.

***Ключевые слова:** индивидуальный подход, трудности формирования и нарушения письменной речи.*

The article deals with the problem of the increasing number of primary school children with writing disorders or facing difficulties in writing skills formation. The article also treats of the particularities of the individual approach application in the process of corrective work with such pupils.

***Key words:** individual approach, difficulties in writing skills formation, writing disorders.*

Постановка проблеми. Писемно-мовленнева діяльність потребує надзвичайно складної структурно-системної організації роботи мозку (Б.Ананьєв, П.Анохін, Т.Ахутіна, Н.Бернштейн, Л.Виготський, М.Жинкін, О.Лурія та ін.), тому різноманітні несприятливі біологічні і соціальні фактори можуть негативно впливати на формування навичок читання і письма (М.Critchley, О.Корнєв, Р.Лалаєва, Р.Левіна, R.Rabinovitch, E.Schwalb, А.Сиротюк, Л.Цветкова та ін.).

Зважаючи на те, що в сучасних умовах зростає кількісний склад несприятливих і патогенних факторів, а відповідно, зростає варіативність відхилень у розвитку дітей, одним із найважливіших принципів корекційної роботи з молодшими школярами з труднощами й порушеннями формування в них писемного мовлення є принцип індивідуального підходу.

Організація процесу навчання вимагає врахування тих індивідуальних особливостей учнів, які впливають на характер засвоєння ними знань, умінь, навичок при вивченні рідної мови, на формування в них навичок читання й письма як базових у складі навчально-пізнавальної діяльності (Б.Ананьєв, М.Вашуленко, Є.Гурьянов, В.Давидов, Д.Ельконін, Н.Морозова, О.Савченко, Л.Славіна, Г.Чиркіна, М.Шеремет та ін.).

Аналіз актуальних досліджень. Однією з актуальних проблем початкової школи є неухильне збільшення кількості дітей із труднощами формування і порушеннями писемного мовлення.

На різноманітні труднощі молодших школярів в опануванні навичками читання і письма вказували у своїх працях Б.Ананьєв, Л.Виготський, Є.Гурьянов, Т.Єгоров, М.Львов, В.Ляудіс, І.Негуре.

Поряд з труднощами формування навичок писемного мовлення, що виникають внаслідок фізіологічної незрілості дитини або є наслідком соціальної, педагогічної її занедбаності, зростає кількість молодших школярів із порушеннями читання й письма: дислексією, дисграфією, дизорфографією.

За даними Е.Данілавичюте, Р.Лалаєвої, З.Матейчека, О.Корнева, Л.Парамоновой, Є.Соботович та ін., дислексія спостерігається у 2-10% учнів масових шкіл, дисграфія – у 10-30% дітей, кількість же випадків дисграфії, дислексії у молодших школярів із психічним або мовленнєвим дізонтонезом значно вища: 20-50%. Що ж до дизорфографії, то, за даними І.Прищепової [2], на неї страждає

більшість учнів початкових класів у школах для дітей із важкими порушеннями мовлення.

Оскільки порушення писемного мовлення мають поліетіологічну природу, то індивідуалізація процесу корекційно-компенсаторного впливу на розвиток учнів із такими вадами є однією з найважливіших умов його організації і здійснення. Індивідуальний підхід до дитини з порушенням писемного мовлення, як і до будь-якої дитини з особливостями в розвитку, полягає у вивченні і врахуванні у навчально-виховній і корекційно-розвивальній роботі її індивідуальних, типологічних, вікових особливостей (В.Бондар, В.Синьов, Є.Соботович, В.Тарасун, М.Шеремет та ін.), пошуку оптимальних шляхів щодо якісної організації освітнього процесу на підставі аналізу здібностей, можливостей дитини (Л.Баряєва, Л.Виготський, Л.Лопатіна, О.Єкжанова, Т.Рамзаєва, В.Тарасун та ін.). Реалізація індивідуального підходу в роботі з дитиною з порушенням писемного мовлення повинна здійснюватися на підставі комплексного і системного принципів діагностики, профілактики, усунення мовленнєвої патології (С.Воробйова, Е.Данілавічюте, Є.Соботович, В.Тарасун, Ю.Тимофєєва, В.Тищенко, М.Шеремет та ін.).

Метою статті є визначення особливостей реалізації індивідуального підходу при корекції недоліків писемного мовлення в молодших школярів.

Виклад основного матеріалу. Успішне формування навичок читання і письма відбувається за наявності в дитини достатньої усномовленнєвої бази, повноцінної функціональної бази (уваги, пам'яті, мислення, уяви), достатнього рівня мотивації, програмування, саморегуляції і самоконтролю навчально-пізнавальної діяльності.

Своєчасне дозрівання й повноцінна взаємодія різних ділянок і зон кори головного мозку є необхідною умовою для нормального формування писемно-мовленнєвої діяльності. Недорозвинення будь-

якого компоненту системи веде до специфічних утруднень формування всієї функції.

Треба зазначити, що навіть у нормальному онтогенезі розвиток психічних функцій відбувається не одночасно, а в певній послідовності. На загальну лінію розвитку накладаються індивідуальні варіації, що виявляється в нерівномірному формуванні певних функцій саме в даного індивіда. Нерівномірність розвитку вищих психічних функцій визначається індивідуальною генетичною програмою і впливом навколишнього середовища (М.Єгорова, С.Максименко, Т.Марютіна, Ю.Мікадзе).

Відносне відставання в розвитку окремих функцій може виявлятися при перевтомленні, частих захворюваннях, при різкому підвищенні соціальних вимог (вимоги до рівня підготовки дитини до школи, безпосередньо шкільні вимоги під час навчання). Надмірні навантаження на організм дитини викликають певні функціональні негаразди, що часто виявляється в труднощах опанування писемним мовленням (Т.Ахутіна, О.Балашова, Н.Корсакова, Ю.Мікадзе). Як зазначає Л.Бадалян [1, с. 73]: «У дитячому віці нерідко спостерігаються випадки тимчасового пришвидчення розвитку функцій, які потім змінюються на помітне уповільнення темпів розвитку. Таке уповільнення у низці випадків обумовлено надмірною «експлуатацією» пізнавальних здібностей дитини, що призводить до виснаження внутрішніх резервів нервової системи».

Отже, в умовах сучасної школи процес опанування навичками читання і письма є доволі інтенсивним. Саме те, що підвищення вимог до писемного мовлення дітей часто випереджає їхні можливості, призводить до появи численних труднощів у його формуванні.

Що ж до безпосередніх порушень писемного мовлення, то більшість дітей з вадами читання і письма страждає на розлади нервово-психічної сфери різного характеру й ступеню важкості

(Т.Ахутіна, О.Лурія, А.Сиротюк, Е.Симерницька, О.Хомська, С.Цветкова та ін.).

До групи ризику щодо виникнення дислексії, дисграфії, дизорфографії у першу чергу потрапляють діти із загальним недорозвиненим мовленням, затримкою психічного розвитку, в анамнезі яких часто вказується на перинатальну або ранню постнатальну патологію ЦНС.

При розвитку дитини в умовах психічного або мовленнєвого дізонтогенезу необхідно звертати увагу на певні особливості формування в неї мотиваційної і емоційно-вольової сфер, урахувати сукупність тих факторів, що впливають на неї в мікросоціумі: сімейно-побутових, комунікативних, навчально-виховних, санітарно-гігієнічних та ін. Зважаючи на наявність у дитини органічних або/та функціональних порушень ЦНС, необхідно враховувати рівень розвитку в неї уваги, сприймання, пам'яті, мислення, мовленнєвих функцій, її сталість до психо-емоційних навантажень, особливості виконання нею навчально-корекційних завдань (Т.Ахутіна, Л.Белякова, О.Корнєв, Р.Лалаєва, М.Рождественська, А.Семенович, Е.Симерницька, А.Сиротюк, В.Тарасун, Л.Цветкова, М.Шеремет та ін.).

Для забезпечення індивідуального підходу до дитини з порушенням писемного мовлення, в першу чергу, необхідною є комплексна діагностика особливостей і недоліків її розвитку, що охоплює: медичне й нейропсихологічне обстеження, поглиблене психолого-педагогічне обстеження (діагностику стану уваги, гностичних, мнестичних, мисленнєвих процесів, зорово-просторових і часових уявлень, праксису, основних компонентів навчально-пізнавальної діяльності, обсягу наявних знань, умінь, навичок); поглиблене логопедичне обстеження, що має виявити особливості фонетико-фонематичного, лексико-граматичного ладу мовлення, стану

сформованості навичок зв'язного мовлення, соціально-психологічне вивчення родини, в якій виховується дитина.

Найбільша кількість проблем на етапі діагностики шкільних труднощів дитини часто пов'язана з неповним обсягом анамнестичних даних про неї, недостатньою інформованістю психологів і логопедів щодо результатів сомато-неврологічного і психопатологічного її обстеження; обмеженим застосуванням у діагностичній роботі методів нейропсихологічного обстеження.

Діти, які стикаються з вираженими труднощами під час навчання, як правило, мають певні особливості й у попередні періоди свого розвитку. На жаль, батьки рідко інформують педагогів про ті проблеми, які спостерігалися в доньки або сина в дошкільний період їхнього дитинства, сподіваючись, що у школі дитина виправиться і буде розвиватися так, як й інші діти. Деякі батьки відмовляються звертатися з дитиною по допомогу до дитячого психіатра, психоневролога або, отримавши консультацію лікаря, не інформують психолога і логопеда про наявність дитини нервово-психічного захворювання. Підвищена тривожність батьків у таких ситуаціях часто пов'язана з побоюваннями, що інформованість педагогів про психоневрологічні розлади в дитини зашкодить їй, обмежать її можливості у школі.

Проведене серед психологів загальноосвітніх закладів (42 особи) анкетування свідчить, що більша частина респондентів (81%) не отримує повного обсягу потрібної інформації про дитину з труднощами у навчанні, порушенням у поведінці (анамнестичні дані, відомості про стан її нервово-психічного здоров'я), 62% психологів указали на причини цього: 9% респондентів відзначили недостатність контактів з іншими спеціалістами, а 53% вказали на небажання батьків надавати повну та правдиву інформацію про свою дитину.

Що ж до нейропсихологічного обстеження дітей із порушеннями писемного мовлення, то дане обстеження в загальноосвітніх закладах практично не проводиться: шкільні психологи часто не підготовлені до такої роботи або не мають часу для її здійснення. Як показують результати анкетування серед логопедів (48 осіб), більшість спеціалістів (79%) також не використовує нейропсихологічні методики (навіть частково), хоча й зацікавлена в тому, щоб отримати результати зазначеного дослідження для встановлення обґрунтованішого логопедичного висновку.

Як відомо, певна кількість дошкільників до початку навчання у школі отримує спеціальну педагогічну, переважно логопедичну, допомогу в спеціальних групах ДНЗ компенсального або комбінованого типу. На жаль, через недостатній рівень забезпечення наступності між логопедичною службою ДНЗ і масової школи (до речі, у деяких школах взагалі немає логопеда) не завжди своєчасно виявляються ті учні, стосовно яких можна говорити про підвищений ризик появи в них дислексії, дисграфії, дизорфографії. Так, за даними анкетування, проведеного серед логопедів (48 осіб), 25% респондентів вважають, що наступність у роботі логопедів ДНЗ і шкіл взагалі відсутня, 50% вказують на те, що наступність у роботі логопедичних служб є недостатньою. Через названі організаційні недоліки в низці випадків не розв'язуються питання своєчасної профілактики і корекції в дітей порушень читання і письма.

Спостереження за навчальною діяльністю молодших школярів із порушеннями писемного мовлення свідчать про те, що діти з труднощами опановують низкою розумових і практичних дій: осмисленням і запам'ятовуванням семантичних, логіко-граматичних зв'язків при сприйманні навчальної інформації, вмінням переказувати текст, скласти коротеньке оповідання, здійснити той або інший вид мовного аналізу й синтезу, встановити просторові і часові параметри

об'єктів і явищ, застосувати орфографічні правила, відредагувати написане і т.ін. (Л.Бартенева, Е.Данілавічюте, О.Корнев, Р.Лалаєва, Л.Парамонова та ін.). У більшості дітей, у яких порушення писемного мовлення обумовлені церебрально-органічною патологією, недостатніми для успішного формування навичок читання і письма, є, як правило, й усно-мовленнєва база (низький рівень розвитку лексико-граматичних узагальнень, фонематичних процесів, навичок зв'язного мовлення), й функціональна (недостатня сформованість гностичних, мнестичних, мисленнєвих процесів), й операціональна база (труднощі засвоєння певних навчальних дій і їхнього алгоритму). До того ж, у більшості випадків порушення читання і письма пов'язані не тільки з вадами усного мовлення і недостатнім розвитком пізнавальної діяльності, але і з незрілістю емоційно-вольової сфери, низькою розумовою працездатністю, недостатнім рівнем самоконтролю дитини.

Отже, у процесі корекційної роботи з дітьми з порушеннями писемного мовлення вчителю і логопеду необхідно враховувати те, що труднощі засвоєння навичок читання й письма часто супроводжуються в учнів: відсутністю стійких пізнавальних інтересів і недостатньою мотивацією навчально-пізнавальної діяльності; відсутністю або недостатнім рівнем сформованості орієнтовної основи загальнонавчальних і спеціальних навчальних дій, невмінням планувати й обґрунтовувати доцільність виконання тих або інших дій, операцій у їхній певній послідовності; низькою мовленнєвою активністю, невмінням дати словесний звіт про виконані дії; нездатністю докладати зусилля при зіткненні із труднощами або ситуаціями, коли завдання здаються дитині складними, нецікавими; невмінням здійснювати контроль, знаходити і виправляти помилки.

Особливості реалізації індивідуального підходу при плануванні й організації корекційної роботи з учнями, які мають труднощі і порушення писемного мовлення, визначаються з урахуванням:

- даних комплексного обстеження дитини задля виявлення етіопатогенезу вад у її розвитку, структури мовленнєвого порушення, особливостей її навчально-пізнавальної діяльності;
- зони актуального і найближчого розвитку, перспективних ліній у розвитку дитини;
- специфіки утруднень, характерних помилок у писемно-мовленнєвій діяльності учня задля забезпечення оптимального превентивно-корекційного впливу;
- шляхів раціонального використання методів, прийомів, засобів корекційно-розвивальної роботи при усуненні недоліків усного, писемного мовлення, когнітивної і емоційно-вольової сфери;
- стану здоров'я дитини задля попередження психо-емоційних перевантажень, перевтомлення;
- особливостей мотиваційної і когнітивної сфери дитини, а на цій основі найприйнятлівішої для неї стратегії дій під час розв'язання навчально-пізнавальних завдань.

При реалізації індивідуального підходу в корекційно-розвивальній роботі з учнями, що страждають на порушення писемного мовлення, є доцільним:

- здійснювати просвітницьку роботу у педколективі (вчителі масових шкіл не завжди розуміють причини і механізми виникнення в учнів труднощів у навчанні, порушень формування навичок читання і письма, внаслідок цього не завжди надають дітям потрібну учням підтримку і допомогу);
- забезпечувати продуктивну взаємодію фахівців (з метою оптимізації корекційно-компенсаторного впливу на дитину логопед координує свою роботу з роботою вчителя початкових класів, психолога, соціального педагога);
- залучати до корекційно-розвивальної роботи з дитиною її батьків, сприяти формуванню в сім'ї позитивного мікроклімату і

правильної організації виконання дитиною вдома навчальних і корекційних завдань;

- раціонально поєднувати різні форми корекційно-розвивального впливу (групові й індивідуальні заняття, які проводяться логопедом, психологом);
- стимулювати пізнавальну і мовленнєву активність дітей, раціонально добирати для виконання учнями репродуктивні, реконструктивні, творчі види завдань;
- створювати орієнтовну основу для виконання найскладніших для дітей завдань, відпрацьовувати алгоритм операцій і дій при формуванні певних умінь і навичок;
- під час групових занять частіше використовувати самостійні види роботи, варіювати завдання з урахуванням можливостей і особливостей кожного учня, чітко визначати необхідний обсяг педагогічної допомоги дитині у разі виникнення утруднень;
- під час занять підтримувати оптимальний темп роботи, забезпечувати проведення хвилинок для психо-емоційного розвантаження (в першу чергу фізкультхвилинок), своєчасно переключати дітей на інші види діяльності з метою попередження перевтомлення;
- поєднувати роботу з формування спеціальних навчальних дій із формуванням загальнонавчальних умінь і навичок;
- під час виконання дітьми різних видів завдань формувати в них алгоритм самостійних перевірних і оцінних дій;
- створювати позитивну емоційну атмосферу, ситуацію успіху, виховувати в дітей віру в свої сили;
- враховувати когнітивні, характерологічні особливості дітей для забезпечення продуктивної роботи у групі, у парі, під час виконання індивідуальних завдань;

- спиратися на позитивні особистісні якості дітей при подоланні недоліків у їхньому розвитку.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Проблема труднощів і порушень формування писемного мовлення залишається однією з найактуальніших для початкової школи. Стійкі специфічні помилки в писемно-мовленнєвій діяльності молодших школярів часто пов'язані з недостатнім рівнем розвитку в них різних сторін мовленнєвої системи, парціальною несформованістю низки психічних функцій, низькою розумовою працездатністю, незадовільним рівнем саморегуляції і самоконтролю.

Організація корекційної роботи з такими учнями має будуватися на підставі своєчасного і комплексного обстеження кожної дитини, що дозволяє здійснити ретельний аналіз особливостей формування в неї навичок читання і письма, виявити характер і ступінь важкості специфічних помилок у писемно-мовленнєвій діяльності. При організації навчально-виховної і корекційно-розвивальної роботи з такою дитиною необхідно враховувати стан її нервово-психічної сфери, зону актуального і найближчого розвитку, зважати на риси її характеру, інтереси, схильності, особливості стосунків з однолітками.

Подальше вивчення можливостей покращення результативності роботи з попередження й усунення в учнів порушень писемного мовлення при реалізації індивідуального підходу є одним із перспективних напрямів розвитку практичної шкільної логопедії.

ЛІТЕРАТУРА

1.Бадалян Л.О. Развивающийся мозг// Психология детей с отклонениями и нарушениями психического развития / Сост. и общая редакция В.М.Астапова, Ю.В.Микадзе. – СПб.: Питер, 2001.

2.Прищепова И.В. О методике коррекции дизорфографии у младших школьников с общим недоразвитием речи // Письмо и чтение:

трудности обучения и коррекция / Под общ. ред. О.Б.Иншаковой –
Москва- Воронеж, 2001.